

Budoucnost ekologického zemědělství

Na Ministerstvu zemědělství (MZe) v Praze se uskutečnilo setkání vysokých zástupců MZe se skupinou českých i zahraničních, mezinárodně uznávaných expertů na ekologické zemědělství ze státní i soukromé sféry. Setkání uspořádala společnost Czech Organics za podpory evropského projektu ECO-READY. Cílem kulatého stolu bylo zhodnotit dosavadní vývoj ekologického zemědělství, jeho systémové přínosy i bariéry pro další strategický rozvoj. Diskuse se zaměřila také na klíčové aspekty, jako je potravinová bezpečnost, soběstačnost a adaptace na klimatickou změnu.

Diskuse jasně potvrdila, že ekologické zemědělství (EZ) přináší řadu nesporných přínosů, které konvenční a průmyslové zemědělské systémy nenabízí. Jedním z hlavních témat byla zvýšená odolnost plodin a půdy vůči klimatickým změnám. Jiří Urban, ředitel sekce rostlinné výroby Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu zemědělského (ÚKZÚZ), zdůraznil, že dlouhodobé pokusy ukazují, že osevní postupy a pěstování meziplovin v EZ výrazně zlepšují úrodnost půd. Přínosem EZ je také nepoužívání syntetických pesticidů, herbicidů a umělých hnojiv, což minimalizuje jejich negativní dopady na životní prostředí a lidské zdraví. Tento způsob hospodaření rovněž podporuje rozmanitost v krajině a je klíčový pro ochranu biodiverzity vázané na zemědělskou půdu. Zároveň poskytuje širší spektrum ekosystémových služeb, jako jsou například čištění vody, opylování a zdravá půdní mikrobiota. „Je třeba hodnotit všechny ekosystémové služby – to je důvod, proč EZ zasluhuje vyšší ocenění než jiné přístupy. Ve Švýcarsku je vnímáno jako nejkomplexnější nástroj udržitelnosti – ekologické, ekonomické i sociální,“ prohlásil Urs Niggli, prezident Rakouské výzkumné organizace FiBL a zakladatel Agroecology.science. Doplnil, že EZ je influencerem udržitelného zemědělství a ve Švýcarsku konvenční zemědělci uznávají výhody spolupráce s EZ, protože si uvědomují dlouhodobé problémy s pesticidy a degradací půdy, učí se od EZ a přebírají řadu jeho postupů. Výzkum a vývoj v EZ, například v oblasti biologické ochrany nebo šlechtění odrůd odolných vůči stresu a suchu, přináší poznatky, které mohou pomoci snížit závislost na pesticidech i v konvenční produkci. Potenciál má podle expertů i kombinace precizního a regenerativního zemědělství s EZ, který může vést k celkovému zefektivnění hospodaření při zachování živé půdy.

Náměstek MZe Miroslav Skřivánek dále dodal, že EZ je náročnější na pracovní sílu, čímž přispívá k oživení venkova a vytváření pracovních míst a dále poskytuje kvalitnější potraviny a podporuje udržitelnější spotřební návyky spotřebitelů.

Ekozemědělství čelí řadě výzev

Shoda panovala také na tom, že navzdory nesporným přínosům čelí EZ řadě významných výzev, zejména v českém kontextu. Vlastimil Zedek, ředitel Odboru environmentálního a ekologického zemědělství MZe, upozornil, že ačkoliv se Česká republika pyšní nadprůměrným podílem 17 % ekologicky obhospodařované zemědělské

půdy v EU, většinu tvoří trvalé travní porosty a produkce na orné půdě je stále nedostatečná. To vede k vysokému podílu dovozu biopotravin. Chybí silné strategické partnerství mezi nadnárodními obchodními řetězci a lokálními ekologickými zemědělci, což brání rozvoji domácího trhu. Pavlína Samsonová, ředitelka Bioinstitut o. p. s., konstatovala, že „pro řetězce není prioritou spolupráce s lokálními zemědělci z ČR.“ Podíl biopotravin dodávaných do veřejného stravování je v současnosti velmi nízký, přitom se jedná o odbytovou příležitost s vysokým potenciálem pro uplatnění lokální produkce. Je proto potřeba iniciovat a podporovat propojování prvovýrobců a zpracovatelů zejména se školami, nemocnicemi apod. Niggli na tento problém reagoval představením inovativního a funkčního modelu úzké spolupráce mezi výzkumnou organizací FiBL agenturou Bio Suisse, která zastřešuje EZ ve Švýcarsku. Zastupuje celkem 7362 ekologických producentů ve Švýcarsku, kromě toho je více než 2300 podniků a skupin producentů po celém světě certifikováno podle standardů Bio Suisse. Významnou činností organizace je certifikace a správa směrnic pro ekologickou značku „Bio Suisse“. S maloobchodním řetězcem COOP již na začátku 90. let zahájily strategickou spolupráci a COOP každý rok investuje jeden milion franků do vývoje a výzkumu EZ. Na tento průkopnický počín navázal novější inovativní standard pro BIO potraviny maloobchodního řetězce ALDI působícího ve Švýcarsku s názvem „Back to the Roots“, který se stal známkou důvěryhodnosti a kvality. Tento standard klade vysoké požadavky na původ nabízených BIO potravin, včetně souboru ekologických standardů, etických opatření a ukládá podmínku odebírat od lokálních producentů. ALDI tyto standardy komunikuje veřejnosti, což vedlo ve Švýcarsku k rychlému a dlouhodobému růstu trhu s biopotravinami.

Jiří Lehejček, předseda řídicího výboru České technologické platformy pro ekologické zemědělství, vyzvedl marketingovou iniciativu na propagaci a rozšířenou nabídku biopotravin maloobchodního řetězce Albert a zmínil, že se spotřeba biopotravin díky tomu může zvýšit, avšak je nutné více integrovat české bioproducenty.

Velká byrokratická zátěž

Dalším z identifikovaných problémů, které na kulatém stole zazněly, je velká byrokratická zátěž a nedostatečné národní financování pro ekologické zemědělce. Náměstek Skřivánek v této souvislosti zdůraznil, že „ekologické subjekty často odcházejí z dotačního systému kvůli administrativní náročnosti a v Česku chybí širší podpora EZ ve společnosti.“ Urs Niggli k tomu dodal, že v současném nastavení podpůrných programů v Česku je EZ často znevýhodněno oproti jiným přístupům, například regenerativnímu nebo uhlíkovému hospodaření. Tyto systémy bývají cíleny zejména na obnovu degradovaných půd, a proto na podporu snáze dosáhnou hospodáři, kteří teprve napravují vzniklé škody. Naproti tomu ekologičtí zemědělci, kteří dlouhodobě udržují půdu v dobrém stavu a předcházejí její degradaci, mají k dispozici méně finančních nástrojů a podpůrných schémat, přestože jejich přístup přináší

významné dlouhodobé přínosy pro krajinu i společnost. Ve Švýcarsku jdou největší objemy přímých plateb do EZ díky premii za komplexní přístup. Tato premie představuje inspirativní model, uplatnitelný také v Česku. Jedná se o tzv. „systémovou premii“, která je za nadstandardní a komplexní přístup k hospodaření v rámci plnění balíku opatření.

Tato cílená odměna vychází z poznatku, že kombinací přístupů a jejich synergií je dosaženo lepšího výsledku než při zavádění jednotlivých opatření a řešení. Certifikace Bio Suisse představuje systém, který posouvá standardy ekologického zemědělství výrazně nad rámec běžných požadavků Evropské unie. Zatímco EU BIO certifikace umožňuje, aby byl bio režim zaveden pouze na části farmy, Bio Suisse vyžaduje celofaremní přístup, což znamená, že celý podnik musí hospodařit ekologicky. Tento holistický pohled se promítá i do přísnějších pravidel pro hospodaření, kde je povoleno méně hnojiv a pomocných látek než u EU BIO. Pro ochranu přírody navíc systém vyžaduje, aby nejméně sedm procent zemědělské půdy tvořily ekologické vyrovnávací plochy, které poskytují útočiště pro biodiverzitu. Kromě přísných ekologických standardů se BioSuisse zaměřuje i na sociální podmínky. Na rozdíl od evropské bio certifikace garantuje spravedlivé pracovní podmínky, včetně minimálních standardů pro mzdy a pracovní podmínky zaměstnanců. Velký důraz je kladen na minimalistické zpracování potravin, tzv. „minimal processing“. Oproti EU BIO je povoleno výrazně méně aditiv a přísad. Bio Suisse například zakazuje používání barviv a aromat, a to i těch přírodních, což zajišťuje, že si produkt zachová co nejpřirozenější podobu. Důležitým aspektem je také ohleduplnost k dopravě a logistice. Certifikace zakazuje leteckou dopravu potravin a upřednostňuje lokální produkci. Dovoz z třetích zemí je omezen a plodiny, které lze vypěstovat v Evropě, nesmí být pod označením Knospe (Bio Suisse) dováženy. Celý systém je podroben přísné transparentnosti a kontrole. Každá receptura i výrobní proces musí být schváleny organizací Bio Suisse, což minimalizuje riziko zneužití. Cílem je zaručit, že se spotřebitelé mohou spolehnout na pravdivost a poctivost každého produktu.

Hodnocení zemědělců podle ekosystémových služeb, které poskytují, se zamlouvalo i přítomnému agronomovi Michaelu Vránovi z Ekofarmy PROBIO s. r. o. Přestože tento systém vnímá jako náročnější, může však být podle něj nejpřínosnější. V této souvislosti představil evropský projekt ECO-READY zaměřený na výzkum dopadů klimatických změn a potravinovou bezpečnost, do kterého je Ekofarma PROBIO zapojena. Sbírají data dopadů klimatické změny na plodiny pěstované na farmě a chov prasat. Cílem projektu je vyhodnotit vhodné plodiny odolné klimatické změně a posílit potravinovou bezpečnost. Důležité a přínosné je, že tento výzkum probíhá v běžném provozu farmy, která potřebuje dosahovat ekonomické stability a musí nacházet cesty jak skloubit ekonomické zájmy s tržními preferencemi a environmentální ochranou, a zároveň adaptací na nové klimatické podmínky.

Mezi nadějí a „greenwashingem“

Na kulatém stole výrazně rezonovalo také téma „uhlíkového zemědělství“ (carbon farming). Všichni účastníci se shodli, že tento trend je problematický, zasluhuje si však pozornost. Náměstek Skřivánek považuje toto téma za složité, mimo jiné kvůli tomu, že uhlík není v půdě trvale fixovaný. Dále upozornil, že uhlíkové zemědělství si přivlastnil průmysl a bankovní sektor, zemědělci získávají výrazně vyšší platby za uhlík ze soukromých zdrojů, čímž se EZ dostalo na okraj. Ke stagnaci tohoto sektoru tak přispívá také to, že financování EZ na národní úrovni je nedostačující a nemůže konkurovat zdrojům ze soukromé sféry. Uhlík se stal obchodním nástrojem a banky a průmysl stojí za mnoha iniciativami.

„Nechceme, aby farmáři museli zavádět metody, kterým nevěří a které nemusí fungovat. EU by měla toto téma seriózně projednat, protože regenerativní a uhlíkové zemědělství často slouží jen jako nástroj greenwashingu a spekulací,“ uvedl náměstek Skřivánek. To potvrzuje i řada studií a analýz, zejména ze zemí Západní Evropy. Náměstek Skřivánek dále zmínil, že nechce, aby se dotace vyplácely pouze za měřené ukládání uhlíku. Přesto považuje za vhodné metody uhlíkového zemědělství podpořit, ale zároveň jasně definovat, jak uhlík ukládat v rámci speciálního programu na uhlíkové hospodaření. Na metody měření uhlíku by měl dohlížet stát a měly by vzniknout státem uznané postupy pro registraci těchto systémů hospodaření. Realizaci mohou zajišťovat soukromé agentury, ale pod dohledem státu, jak je tomu u EZ. Nicméně EZ by podle náměstka Skřivánka mělo být podpořeno více než regenerativní přístupy, protože nabízí mnohem více přínosů. V podobném duchu navázal Jiří Urban, ředitel sekce rostlinné výroby ÚKZÚZ, představil síť zkušebních stanic ÚKZÚZ, kde probíhají již více než 50 let pokusy s hnojením rostlin. Z těchto pokusů je patrné, že ukládání uhlíku je dlouhodobý proces a ani čistě organicky hnojené varianty či bezorební systémy (TTP) nepřinášejí rychlé a snadno měřitelné ukládání uhlíku, jak to prezentují některé soukromé firmy, které se zabývají tzv. uhlíkovým zemědělstvím a jeho certifikací. To potvrzují i výzkumy partnerského ústavu LfL z Bavorska. Také zpochybnil vhodnost využití obsahu uhlíku jako jediného či hlavního ukazatele zdraví půdy a nástroje certifikace „ekofriendly“ hospodaření. Obsah uhlíku je totiž variabilní a přirozeně se v půdě ukládá i odbourává. Podle Urbana je EZ často přehlíženo v debatě o udržitelnosti, která v kontextu regenerativního a uhlíkového zemědělství není přesně definována. Urban dále zdůraznil, že „chybí jasné a státem uznané metodiky měření a dohledu nad ukládáním uhlíku a uhlíkové zemědělství se často s ohledem na finanční kompenzace deklaruje jen na části polí zemědělského podniku, aniž by se zohledňovalo, jak se hospodaří na ostatní výměře farmy. Navíc se s ohledem na ochranu klimatu nezapočítává energeticky náročná výroba dusíkatých hnojiv a pesticidů, které se i v uhlíkovém a regenerativním zemědělství běžně využívají.“ Urban dále upozornil, že v EZ se tyto vstupy nevyužívají, je přesně definované a certifikované, a přitom poskytuje široké spektrum ekosystémových služeb a společenských přínosů, nejen sekvestraci uhlíku, a je nutné ocenit všechny tyto přínosy. Niggli dále varoval, že „zaměření jen na uhlík vede k jiným výsledkům, než

jaké jsou žádoucí“ a že uhlíkové hospodaření je často přeceňované. Podle něj výzkumy ve Švýcarsku neprokázaly jasnou souvislost mezi ukládáním uhlíku a způsobem hospodaření. EZ je silné v oblasti uhlíkového hospodaření, biodiverzity a systém no-till má podobný uhlíkový efekt jako EZ. Nicméně systém no-till využívá glyfosát a s pomocí dusíkatých hnojiv je schopen udržet výnos na úrovni konvenčního zemědělství. Urs Niggli upozornil, že problematika uhlíkového hospodaření není legislativně ukotvena a není dosud strategicky řešena. Nejedná se tedy o žádný závazný oficiální přístup.

V neposlední řadě ředitel Zedek identifikoval také určité přínosy zaměření se na uhlíkové hospodaření – přísun financí ze soukromé sféry do sektoru zemědělství a rovněž otevření širší debaty o zdraví půdy. Uhlík je však podle něj vytržen z kontextu celkové udržitelnosti. Varoval, že míra sekvestrace uhlíku se zdá být velmi nadhodnocena, zejména s ohledem na stoupající teploty a s tím spojenou rychlejší mineralizaci půdy. Uhlíkový cyklus je složitý a podmíněný řadou nejistot, nastavení legislativy a role státu ve validaci metodik a dohledu označil proto za klíčovou tak, aby byla zajištěna alespoň základní míra transparentnosti.

Otázka výnosů

Ačkoliv EZ přináší mnohé výhody, nižší výnosy jsou stále výzvou, kterou je třeba řešit. Urs Niggli nicméně věří, že je to možné prostřednictvím výzkumu a šlechtění. Průmyslové zemědělství sice dosahuje vysokých výnosů, ale zároveň čelí jejich výpadkům kvůli degradaci půdy a změně klimatu. EZ v tomto kontextu sice vykazuje výnosy v průměru nižší, avšak stabilnější, EZ je podle Niggliho schopno nabídnout řešení skrze investice do výzkumu, poradenství a šlechtění nových odrůd. Tyto odrůdy pak mohou využívat i v konvenčním zemědělství, kde už dnes sílí tlak na snižování pesticidů. Navíc, jak bylo zdůrazněno, velká část produkce konvenčního zemědělství není určená přímo pro lidskou spotřebu, ale pro krmení zvířat, bioplynové stanice a biopaliva. Ačkoliv se často mluví o nižších výnosech EZ, studie naznačují, že EZ má potenciál produkovat dostatek kalorií pro uživení světové populace. Náměstek Skřivánek na to konto uvedl, že „při 32% plýtvání potravinami v ČR by EZ v kombinaci s odpovědným přístupem k jídlu mohlo uživit celou zemi.“

K odolné budoucnosti: Co je potřeba dál udělat?

Niggli zmínil, že Evropská komise jedná o vizi pro EZ, a apeloval, že v této fázi je proto důležité zaměřit se na tvorbu kvalitních a realizovatelných akčních plánů a programů. Zásadní roli v tomto procesu sehrává Ministerstvo zemědělství, které by mělo aktivně vstupovat do přípravy konkrétních plánů na úrovni EU.

Diskuse ukázala, že EZ je mnohem víc než jen „bio“ produkty. „EZ je jediný systém, který řeší všechny výzvy paralelně – ekologické, ekonomické, sociální i produkční,“ shrnul debatu Niggli. Podle něj by proto dotace měly odrážet tento multifunkční přínos EZ, nikoli pouze redukci emisí a sekvestraci uhlíku. „Nesmíme se nechat svést z cesty

jednostrannými řešeními, jako je uhlíkové hospodaření, které často postrádají holistický přístup a dlouhodobou udržitelnost. Cílem by mělo být dosáhnout 20 % farem v režimu ekologického zemědělství a u ostatních rozvíjet přístupy agroekologie,“ nastínil Urs Niggli svou vizi, ke které se přidal také Jan Trávníček, jeden z organizátorů kulatého stolu za společnost Czech Organics. Zmínil že „téma oceňování ekosystémových služeb vidím jako zásadní pro další rozvoj ekologického zemědělství – jak v oblasti zvyšování podílu ploch obhospodařovaných v EZ, tak i v rámci růstu podílu biopotravin na trhu. Pouze skutečné ocenění ekosystémových služeb, které zemědělci poskytují, nebo naopak započítání negativních externalit do ceny konvenčních produktů povede k narovnání trhu, kde v současnosti profitují podniky na úkor dlouhodobé udržitelnosti systému. Inspirací může být německý systém oceňování ekosystémových služeb RegionalWert Leistungen.“ Aby Česká republika naplno využila potenciál ekologického zemědělství, je nezbytná silná politická vůle, adekvátní finanční podpora, zjednodušení byrokracie, aktivní podpora domácích trhů a osvěta veřejnosti. Jiří Urban také poznamenal, že „v zahraničí je běžné převádění státní půdy do EZ režimu, zatímco v ČR v tomto směru existuje odpor.“ Jiří Lehejček upozornil, že vyčerpání půdy v konvenčním zemědělství může vést k přirozenému obratu ve prospěch EZ. Dále zmínil, že v budoucnu očekávaný pokles světové populace (méně narozených dětí) může mít pozitivní dopad na ekosystém a sníží tlak na zemědělskou produkci.

Kulatý stůl vyslal jasné poselství: ekologické zemědělství není pouhou environmentální preferencí, ale strategickým imperativem pro Českou republiku. Nabízí komplexní řešení složitých výzev klimatické změny a potravinové bezpečnosti, podporuje odolnou krajinu, rozmanité ekosystémy a zdravou společnost. Ačkoli jsou úzké koncepty jako „uhlíkové“ nebo „regenerativní“ zemědělství trendy, nesmí zastínit komplexní výhody ekologických systémů. Zavedením doporučených politik může Česká republika naplno využít potenciál ekologického zemědělství a zajistit tak udržitelnou, potravinově bezpečnou a odolnou budoucnost pro své občany. Niggli nakonec uvedl, že „vývoj a změna jsou nezbytné, a to jak v konvenčním, tak i v ekologickém zemědělství – nikdy nebude ‚hotovo‘.“ V kontextu aktuálních významných výzev je zcela nevyhnutelné hledat nová řešení a více propojovat a rozšiřovat různé praxe udržitelnosti, aby se z nich stala norma, nikoliv pouze okrajová záležitost nadšenců. Pro to je ale potřeba silná politická, ale i společenská podpora. Zároveň, sdílení zkušeností tak, jak se o něj pokusil kulatý stůl na MZe, by mělo nadále pokračovat – i v rámci mezinárodních projektů, jako je ECO-READY, které propojují odborníky a podporují výměnu znalostí napříč Evropou. Účastníci se zavázali udržovat pravidelný dialog a spolupráci při hledání a prosazování řešení, jež posílí postavení ekologického zemědělství v Česku.

Financováno Evropskou unií. Vyjádřené názory a stanoviska představují názory a stanoviska autorů a nemusí nutně odrážet názory a stanoviska Evropské unie. Evropská unie za ně nenese odpovědnost.

MgA. Tomáš Uhnák, MSc.,
vědecký a výzkumný pracovník
Česká zemědělská univerzita v Praze

Vyšlo v časopise Zemědělec